

Publikacja jest współfinansowana ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
PRZEKRACZAMY GRANICE

Problémy sociálního vyloučení – vybrané aspekty

Publikacja jest współfinansowana ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
PRZEKRACZAMY GRANICE

Darmová kopie

Náklad: 1000 výtisků

Grafické zpracování a tisk:

Wydawnictwo i Drukarnia Św. Krzyża w Opolu

Projekt Problémy sociálního vyloučení v Euroregionu Praděd realizovaný v rámci:

Operační program přeshraniční spolupráce Česká republika - Polská republika 2007–2013.

Fond Mikroprojektů Euroregion Praděd.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej
w Opolu

Problémy sociálního vyloučení – vybrané aspekty

Obsah

1. Úvod – <i>Adam Różycki</i>	3
2. Sociální vyloučení ve světle teorie – <i>Skupina Observatoř sociální integrace RSSOP v Opolí</i>	5
3. Rodina – hlavním článkem boje s příčinami sociálního vyloučení – <i>Ks. dr hab. Andrzej Czaja</i>	11
4. Alkoholismus a sociální vyloučení – <i>Anna Ryczkowska</i>	17
5. Bezdomovectví jako forma sociálního vyloučení – <i>Wioletta Suzańska, Emilia Branny, Renata Michalik</i>	23
6. Narkomanie v opolském vojvodství v roce 2009 – vybrané informace – <i>Skupina Observatoř sociální integrace RSSOP v Opolí</i>	27
7. Předcházení příčin sociálního vyloučení a působení opolské policie – <i>podinsp. Anna Wawrzczak-Gazda</i>	33

Úvod

Předáváme Vám do rukou publikaci, jejímž hlavním tématem je otázka sociálního vyloučení v aspektu narkomanie, alkoholismu a bezdomovectví. Tato publikace je shrnutím projektu „Problémy sociálního vyloučení v Euroregionu Praděd” realizovaného Regionálním Střediskem Sociální Politiky v Opoli ve spolupráci s Krajským ředitelstvím policie v Opoli a také Krajským ředitelstvím policie Moravskoslezského kraje v rámci Operačního Programu Přeshraniční Spolupráce Česká republika-Republika Polská 2007–2013 spolufinancovaného z prostředků Evropského Fondu Regionálního Rozvoje a z prostředků státního rozpočtu Překračujeme hranice.

Hlavním cílem uvedeného projektu byla polsko – česká výměna zkušeností, propagace a podněcování nových aktivit v oblasti předcházení jevům spojených s bezdomovectvím, alkoholismem a drogovou závislostí s ohledem na specifčnost regionu pohraničí.

Při realizaci našich předpokladů jsme uznali, že prvek mezinárodních kontaktů se stane východiskem mimo standartní schémata vnímání a činnosti v dotknutých územích ze strany policie, samosprávy, nevládních organizací a orgánů, které vznikly za účelem předcházení různým dysfunkcím. Také bychom si přáli, aby byl daný projekt aktivizačním a inspirujícím podnětem vedoucím ke zlepšení kvality činnosti spojené s pomocí a prevencí v obou uvedených zemích.

Pevně věřím, že letošní podařená spolupráce polsko-českých institucí bude i v dalších letech úspěšně pokračovat v podobě dalších společných užitečných projektů.

Adam Różycki
ředitel Regionálního Střediska Sociální Politiky
v Opoli

Sociální vyloučení ve světle teorie

Působení proti sociálnímu vyloučení patří v současnosti k nejvýznamnějším otázkám a cílům evropské sociální politiky. V dokumentech Evropské komise byl tento termín poprvé přijat koncem 80. let minulého století. Ve Strategii udržitelného rozvoje, dokumentu přijatém v roce 2001 po Lisabonské strategii, bylo poukázáno na to, že „nejvýznamnějším faktorem rozvoje – lidským kapitálem – je člověk“ a omezování sociálního vyloučení a veškeré formy působení proti tomuto jevu jsou prioritou Společenství¹.

Sociální vyloučení spolu s dalšími novými problematikami – „otevřenou metodou koordinace“ nebo „strategií udržitelného rozvoje“ – nahradilo pojmy dominující v evropských dokumentech: nedostatku, chudoby a dlouhodobé nezaměstnanosti. Tyto změny byly odpovědí na transformace probíhající v Evropě. Zdůrazňovalo se, že osoby a rodiny dlouhodobě nezaměstnané, chudé a závislé na sociální pomoci ztrácejí dovednost zvládat obtížné situace, stávají se pasivní a osvojují si naučenou životní bezradnost. V důsledku dlouhodobého „bytí chudým a nezaměstnaným“ se tvoří vzorce chování, které se předávají z generace na generaci a ustalují se v podobě specifického životního stylu – tzv. kultury chudoby. Význam této problematiky potvrdila rovněž Evropská komise, která ustanovila rok 2010 jako Rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

Sociální vyloučení – jako jedno z hlavních sociálních nebezpečí, jehož rozměry a projevy je nutné omezovat a účinně eliminovat – představuje

¹ Závěry z vrcholného setkání Evropské rady v Göteborgu – červen 2001 – podle: Izabela Matkowska, *Obecní strategie řešení sociálních problémů jako realizace předpokladů politiky soudržnosti v obnovené Lisabonské strategii a udržitelném rozvoji otevřenou metodou koordinace*, in: *Sociální práce vzhledem k novým oblastem sociálního vyloučení*, red. K. Wódz, S. Pawlas – Czyż, str. 55

zároveň opak jevu participace a sociální inkluze (zapojení) – hlavního faktoru rozvoje a existence občanské společnosti².

Konceptualizace a operacionalizace pojmu sociální vyloučení způsobuje řadu potíží vzhledem k vícerozměrnosti tohoto jevu.

Sociální vyloučení jako stav a proces. Řada výzkumníků upozorňuje na souvislosti tohoto pojmu s nedostatkem a chudobou. Zdůrazňuje se, že sociální vyloučení vykazuje vlastnosti procesu – na rozdíl od „statického“ charakteru chudoby. Materiální nedostatek (chudoba) se chápe jako stav nebo skutečnost vedoucí nevyhnutelně k neúčasti jedince v různých oblastech společenského života. Kdežto sociální vyloučení je výsledkem procesu „formovaného místem jedince v sociální struktuře minulými životními zkušenostmi a očekáváními“³. Vnímání vyloučení jako dlouhodobého procesu – nikoliv jako stavu, v němž se nachází jedinec nebo skupina, s sebou nese vážné implikace. Každá jeho etapa má své vlastní příčiny a charakteristiku, která má určité důsledky a je zároveň zárodkem izolace jedince. Následkem deprivace se zhoršuje zdravotní stav, zužují se možnosti získat nebo zvýšit si vzdělání a účasti na kultuře. Následuje proces vyloučení jedince z různých sfér: sociální, kulturní a politické plus dezintegrace vazeb, které jedince spojují se sociální strukturou.

Podle Národní strategie sociální integrace pro Polsko *sociální vyloučení je neúčast nebo omezená možnost účasti, ovlivňování a využívání základních veřejných institucí a trhů, které by měly být dostupné všem a zejména pak chudým lidem*⁴. Výše uvedená definice ukazuje, že sociální vyloučení se v nejširším slova smyslu chápe jako nemožnost nebo neschopnost účastnit se společenského života.

Nemožnost plné účasti na společenském životě může být způsobena jak objektivními faktory (závisí na sociální struktuře a sociálních institucích), tak také subjektivními faktory (psychosociální vlastnosti jedince).

² K. Faliszek, *Participace a vyloučení v místní společnosti* in K. Wódcz, S. Pawlas-Czyż (red.), *Sociální práce*, str. 71

³ M. Jarosz, *Oblasti vyloučení v Polsku*, in: *Vyloučení. Sociální, materiální a etnická dimenze*, red. M. Jarosz, str. 10

⁴ *Národní strategie sociální integrace pro Polsko*, dokument Ministerstva hospodářství, práce a sociální politiky, Varšava 2004

Řada výzkumných pracovníků při formulaci definice sociálního vyloučení oba tyto přístupy – stav deprivace a neúčasti – spojuje. To patrně vyplývá ze skutečnosti, že setrvávání ve stavu deprivace může vést k dlouhodobé neúčasti (zpravidla se to týká vztahu chudoba – vyloučení)⁵. Definiční tohoto typu zformulovali Charles Gore a J. B. Figueiredo, kteří tvrdili, že sociální vyloučení je:

- *Negativní proces. Znamená to odchod mimo mechanismus alokace zdrojů a týká se to relací moci, subjektivity, kultury a sociální totožnosti.*
- *Může se považovat také jako subjektivní nebo objektivní vlastnost života lidí vyjadřující se např. pocitem méněcennosti nebo materiální deprivací.*
- *Může se brát jako popis individuální zaostalosti a projevuje se jak nízkou úrovní blahobytu (ekonomická zaostalost – chudoba), tak i neschopností úspěšně se účastnit společenského života prostřednictvím práce, přístupu k právům, k právním nástrojům zajištění nároků (zaostalost sociálně-politická).*
- *Může se také brát jako atribut společností a projevovat se sociálními poměry, v nichž se jedincům a skupinám odmítá přístup ke statkům, službám, aktivitě a zdrojům, které jsou podmínkami občanské účasti⁶.*

Podstatnou roli ve výše uvedených úvahách je třeba přiznat tvrzení, že sociální vyloučení zahrnuje vždy více dimenzí lidského života, a to, jaké dimenze života budou tímto pojmem obsáhnuty, závisí na přijaté odborné a politické koncepci.⁷ Za zmínku také stojí to, že použití termínu sociálního vyloučení, ať už v evropských dokumentech, nebo i v empirických výzkumech a publikacích, má dnes „spíše smysl politický než sociologický“⁸.

⁵ R. Lister, *Bída*, Sic!, 2007, str. 104.

⁶ Charles Gore, Jose B. Figueiredo – International Institute for Labour Studies. *Sociální vyloučení a politika působení proti chudobě*.

⁷ S. Golimowska, Z. Morecka, M. Styrz, E. Cukrowska, J. Cukrowski. *Od chudoby k sociálnímu vyloučení. Výzkumy. Koncepce. Výsledky. Návrhy. Polsko. Evropa a svět*. Práce PBZ Varšava 2008, str. 116

⁸ R. Lister, op. cit., str. 96.

Sociální skupiny ohrožené vyloučením. Vyloučení se dotýká řady různých sociálních skupin. Patří k nim mj. rodiny nacházející se ve svízelné ekonomické situaci, skupiny postižené nepříznivými procesy souvisejícími s rozvojem a společenskými změnami (např. likvidace polských státních statků, tzv. PGR) a také jedinci bez symbolického kapitálu. Jeho nedostatek jim znemožňuje získat patřičnou úroveň kvalifikace a lépe placené práce, čímž jsou předem stavěni na nižší společenskou příčku. Často se stává, že skupiny patřící do jiných společenských vrstev mají vzájemně vůči sobě nějaké předsudky. Své soudy zakládají na stereotypech, čímž se zároveň dopouštějí diskriminace. Na druhou stranu někteří jedinci mají imanentní vlastnosti, které jim nedovolují využívat běžné zdroje. Zde lze rozlišit postižení, závislosti, chronické choroby, ale také vnější determinanty jako násilí v rodině.

Vyloučení zpravidla doprovází další sociální problémy vyskytující se dlouhodobě nebo vlekle jako nezaměstnanost, závislosti, kriminalita. Pak je těžké jednoznačně určit příčiny vyloučení a odlišit je od následků. Sociální vyloučení se může také interpretovat jako kumulace více nepříznivých faktorů. Také je třeba poznamenat, že jedna příčina vyloučení, např. chudoba, může prohloubit jev vyloučení v dalších dimenzích existence jedince, např. alkoholismem, kriminalitou nebo prostitucí⁹. Avšak ne vždy musí být chudoba příčinou vyloučení nebo jeho důsledkem.

Zvláštním druhem sociálního vyloučení je tzv. *vyloučení nahoře*, jež se týká velmi zámožných lidí, kteří vědomě rezignují na aktivitu ve společenském a politickém životě, izolují se od zbytku společnosti v dobře chráněných enklávách. Sociální vyloučení nahoře je „nikoliv méně škodlivé pro integrálnost společnosti než *vyloučení dole*“¹⁰. Z výzkumu polského střediska pro výzkum veřejného mínění CBOS (*Oblasti vyloučení*, únor 2007) vyplývá, že podle názoru dospělých Poláků jsou sociálním vyloučením nejvíce ohroženi nezaměstnaní (42 proc.), chudí (32 proc.), bezdomovci (22 proc.), důchodci (21 proc.), příjemci sociálních dávek

⁹ K.W. Frieske, *Kumulace faktorů sociální marginality*, in: *Sociální politika. Vybrané problémy. Výběr článků z let 1999–2005*, Nakladatelství Ústavu práce a sociálních věcí, Varšava 2005, str. 247

¹⁰ Anthony Giddens, *Sociologie*, Varšava 2008, str. 350

(15 proc.), postižení a invalidé (13 proc.) a osoby s nízkým vzděláním (12 proc.)¹¹. To znamená, že o sociálním vyloučení v Polsku rozhodují především materiální podmínky, zatímco ostatní sociální vyloučení (etnické, kulturní, národnostní, náboženské) jsou vnímána v menším rozsahu. Lze tedy konstatovat, že nejvýznamnější problémy týkající se sociálního vyloučení se v Polsku vyskytují v oblasti působení sociální péče.

¹¹ A. Jasińska-Kania i S. Łodziński *Vylučování z národa: národní menšiny, migranti, uprchlíci* [in:] *Vyloučení. Sociální, materiální a etnická dimenze*, red. M. Jarosz, str. 267

Rodina – hlavním článkem boje s příčinami sociálního vyloučení

Sociální vyloučení nejčastěji vyvolává asociace s vyhnáním, odizolováním člověka, jeho blokováním, vyloučením z občanské společnosti a nedostatečnou akceptací veřejností. Znamená to rovněž nemožnost využívání vymožeností občanského života, někdy úplně nezaviněné, například jen proto, že se daná osoba narodila v nepříznivých, ba přímo zatěžujících podmínkách či okolnostech (patologická nebo neúplná rodina).

Co se týče příčin sociálního vyloučení je nutno konstatovat, že je jich mnoho. Sociální vyloučení způsobují v největší míře: nezaměstnanost, alkoholismus, drogová závislost, páchaní trestných činů, a také hmotná nouze či psychické nemoci. V menší míře jsou příčinami sociálního vyloučení poruchy osobnosti (např. nízká úroveň pocitu odpovědnosti nebo postoj s nadměrnými nároky, které omezují možnost získat zaměstnání), nepříznivý názor o člověku v jeho prostředí nebo problémy s komunikováním. Tyto příčiny jsou velmi často podložím shora uvedených příčin: nezaměstnanosti, alkoholismu a drogové závislosti.

I

Hlubší úvahy na téma příčin sociálního vyloučení však ukazují, že všechny mají své kořeny, jistý „matečník“ v rodinném prostředí, v rodině patologické, disfunkční nebo v rodině, která potřebuje pomoc a sama není schopná si poradit. To je **moje první teze** a pokusím se myšlenku v ní obsaženou konkretizovat.

Nejdřív se podívejme blíže na nezaměstnanost v naší zemi – v Polsku a s tím těsně spojenou nouzi. Je toho hodně, kromě jiného v prostředí bývalých zrušených JZD. Je nesmírně těžké zvládnout tak široké sociální

vyločení vzhledem na mentalitu, která je charakteristická pro toto prostředí. Co mám na mysli? Chybí tam iniciativa, nejsou ambice, vládne rezignace.

A věc diagnostujeme poněkud správně – jsou to hořké ovoce státní intervence z období reálného socialismu. V odborné literatuře se o tom pojednává tak, že taková intervence čili ten nadměrně pečovatelský systém způsobil u lidí přímo tzv. „vyučenou bezradnost“. Ale není těžké postřehnout, že ne všichni z těchto prostředí jsou dnes dotknuti sociálním vyloučením. Mnoho z nich znamenitě funguje v nových společenských a občanských podmínkách, právě díky rodině, ve které vyrůstali, díky jejímu dobrému fungování a rozvoji. Mohl bych zde uvést mnoho příkladů vynikajícího rozvoje mladých lidí z prostředí bývalých JZD, které jsem potkal na KUL-u. Zásady, které dodržovali v manželském a rodinném životě způsobily, že otec ani matka z vytyčené cesty nesešli, a jejich děti jasně vědí co chtějí v životě dosáhnout a pomocí solidní práce své záměry realizují. Mnohokrát jsem se rovněž přesvědčil, jak velkou silou v životě těch rodin byla a je živá víra v Boha.

Tak se ukazuje, že rodina může být oporou, na které je možné pevně budovat celý život a dokonce i velmi nepříznivé vlivy světa nejsou schopny narušit zdravý základ moudré, úspěšné a odpovědné existence. Samozřejmě, že se občas stává, že i velmi příznivé podmínky pro dobrý rozvoj dítěte nejsou správně využity v životě nejednoho člověka. I taková situace, jistým způsobem na druhé straně potvrzuje postavěnou tezi, že kořeny sociálního vyloučení je nutné hledat v rodině. Mám na mysli v současnosti dost časté situace poruch v dobře situovaných rodinách, kde chybí čas a teplo lásky pro manžela, manželku a děti, kde nezazní dobré slovo pro staré rodiče, kde se nenapravitelným způsobem zanedbává výchovu. Jak mnoho je dnes takových zkušeností z rodného domova, které zatěžují člověka již navždy. A nemám zde na mysli jen rodiny patologické. Stejně toxické jsou rodiny „bezdušné“, kde je hlavně a především nejdůležitější majetkový stav a pozice, a ne duchovní dobro a rozvoj člena rodiny. V takových případech to, co si odnášejí z rodiny a domova do života se stává jakoby hrbem pro člověka na celý život a hořké následky toho se projeví někdy po letech,

ale nejčastěji se projevují poměrně rychle v podobě alkoholizmu, drogové závislosti nebo útěku do světa syntetických drog. Jak mnoho mladistvých delikventů pochází z takového typu zámožných rodin.

Nejsme dnes ještě schopni předvídat následky výdělečné migrace. Silný dojem na mně udělaly slova chlapce z VI. třídy ZŠ, kdy na Vánoce, kvůli práci otce v Německu a mámy v Holandsku kvůli vyšším výdělkům v zahraničí, musel strávit u sousedů: „Jestli mi to máma ještě jedno udělá, uteču z domu a už mně nikdy více neuvidí“. Všimněte si prosím, jak je ta cesta k sociálnímu vyloučení snadná.

Máme dnes rovněž do činění se stále širším vzdalováním se od fungování tradičního modelu rodiny. Jeho doposud uznávaná formální struktura se ztrácí. Mám na mysli život v neformálních svazcích. Zvyšuje se počet matek samotně vychovávících dětí – z důvodu jejich volby, neochoty vzít si otce dětí za manžela nebo kvůli jeho dezerci, ale především z důvodu rozvodů. Zatím je těžké úplně předvídat jak hořké budou sociální následky, ale hodné je již vidět v psychofyzickém rozvoji dětí, v četných poruchách jejich osobnosti, v komunikování s nimi a psychosociálním rozvoji. Chlapec dnes velmi často neví, co znamená být mužem, v čem je podstata mužskosti, a dívka se nesetká s tím, co znamená být ženou, jak se ženskost projevuje a jakjí dozralé prožívat.

Není těžké postřehnout, že taková situace velmi reálně oslabuje potenciál rodiny. Rozhodně se zmenšuje okruh osob tvořících specifickou společenskou ochranu. V okolí člověka, který se ocitl v těžké situaci je stále méně blízkých příbuzných osob (z důvodu výrazného zmenšování se počtu dětí v rodině), kteří by byli morálně zavázáni projevít zájem a poskytnout péči; osob, které mají možnost poskytnout podporu a pomoc. A přece právě pomoc rodiny umožňovala v minulých dobách, ale i ještě dnes, že ne jeden člověk se vyhnul sociálnímu vyloučení. Je to přece Rodina, která se mobilizuje a poskytuje první pomoc, podporu v nouzi, při ztrátě přístřeší nad hlavou a hrozícím bezdomovectvím, v osamělém mateřství, v péči o chronicky nemocné, postižené, v situaci živelné pohromy či po odchodu z nápravného zařízení. Díky tomu se mnohým osobám daří dostat se z těžké situace, ve které se ocitnuli. Nemůžeme proto dopustit,

aby došlo k oslabení tohoto pomocného a pečovatelského působení rodiny. Bude-li chybět pomoc ze strany rodiny, budou narůstat fronty do různých institucí sociální péče a nebudeme schopni všechny potřeby lidí zvládnout, a různé úrovně sociálního vyloučení se budou ještě více rozvíjet.

II

Takto se dostávám k **druhému tezi**. Protože rodina má v sobě tak ohromný potenciál v oblasti nejrůznějšího podporování člověka, zejména co se týče jeho integrálního rozvoje a náročných období života, je nutné v ní vidět hlavní článek boje s příčinami sociálního vyloučení a v tom boji je třeba potenciál rodiny efektivně využívat!

Je samozřejmé, že v boji s příčinami a jevem sociálního vyloučení se musí angažovat nejrůznější sociální služby (kromě jiného policie), celý rezort sociální péče státu, a taktéž Církve, pro kterou pomoc lidem v nouzi, těm maličkým je na nejvyšším vrcholu realizace mise, kterou Ježíš Kristus svěřil Církvi. Jedná se zde o velmi konkrétní činnosti podporující lidi z okraje společnosti čili konkrétní formy manažmentu v jejich různorodé nouzi. Mimořádně důležité je rovněž neustálé připomínání veřejnosti, aby takovým lidem pomáhala. Někdy je rovněž potřebné, aby daná rodina připomínala nutnost pomoci tohoto typu.

A ještě více co se týče oblasti prevence – právě v rodině je třeba vidět hlavní článek boje s příčinami sociálního vyloučení. Z vlastní zkušenosti víme v jak velké míře se formuje člověk hlavně díky osobním vztahům, které byly v naší rodině a jak velmi vděčíme svým rodičům, sourozencům, dědečkům a babičkám za to, kým dnes jsme, jak jsme jim vděční za jádro své totožnosti.

Dovolím si se zde zmínit o tom, co jsem já sám dostal do života od svých rodičů a prastarých rodičů. Otec mi vždy imponoval svoji pracovitostí, solidností, jednoznačností, rozhodností, dědeček – velkou moudrostí v životě, tak rád jsem ho poslouchal, babička – jednoduchostí bytí i víry, což mně velmi přitahovalo, a maminka mi dala teplo lásky, které jsem pociťoval i z daleka, bez přemíry citlivých slovíček. Toto vše mne v živo-

tě nese; tyto jedinečné vzorce a víra, které mi předali, rozhodují o mém velkém pocitu bezpečí a radosti života; mám se na co odvolávat v těžkých prožitcích a chvílích života.

Ale je tomu i jinak. Rodina může mnoho zkazit a samotná vzpomínka na rodinu vzbuzuje v člověku negativní emoce. Mám na mysli situaci, kdy se určovalo téma *Ekleziologického týdne*, velkého sympozia organizovaného každý rok o zkoumání tajemství života a mise Církve. Navrhl jsem slova Jana Pavla II: *Činit církev domovem a školou svatého přijímání*. A tehdy jsem uslyšel: Já protestuji... Já nechci, aby byla církev srovnávána s mým domovem a školou. Proč, zeptal jsem se. Odpověď zněla: mám velmi špatné zkušenosti z domova i ze školy.

Nebo jiný obraz. V průběhu toho sympozia jsme instalovali výstavu *Současná Rodina (Współczesna rodzina)*, kterou připravilo lublinské výtvarné lyceum. Nemůžu zapomenout na jednu práci nazvanou *Plt (Tratwa)*. Na zeměkouli byla nakreslena plť. Na ní výrazně pod vlivem alkoholu seděl muž. Vedle něho chlapec s láhvi v ruce. Na druhé straně stožáru uprostřed byla žena zápasící s veslem, a děvče, které se jí snažilo pomáhat. Zeptal jsem se autorky na zahájení výstavy, pamatují si dokonce její jméno: Co jsi chtěla říct? Uslyšel jsem od Katky: to je moje rodina: táta je již mnoho let alkoholik, vedle něho můj 14letý bratr, který už taky přišel do domů párkrát opilý. Máma se všemožně snaží, vše leží na jejich ramenou. Dělá co může, aby jsme nějak žili. Já se jí snažím při tom pomáhat. Padre, řekla tišeji, ve skutečnosti u nás doma už nikdo není normální. Táta měl být oporou, a je přítěží; máma je velká silačka, ale taky už není taková jak bývala. Já pomalu vstupuji do dospělého života a velmi se bojím, že moje budoucnost nebude jiná.

Nevím jaký je její osud dnes. Ale jedno je jisté. S jistotou je pro Katku mnohem těžší se postavit na vlastní nohy než například mně na bázi mého idylického dětství. Můj domov byl a je pro mně oporou, na které mohu pevně budovat. Avšak, žel, stává se stále častěji, že domov je jako hrb na celý život, který se už nikdy nedá odstranit; protože jiného balastu je přece jen možné se nějak zbavit...

III

A **teze třetí**: Na základě výše uvedeného je nutné rodinu docenovat, musí se propagovat její tradiční model fungování a podporovat ji v jejím poslání v současné těžké době, bránit její práva. Další útoky na rodinu, depreciace její hodnoty a významu bude zesilovat narůstající problém sociálního vyloučení v naší zemi.

Takovým silným úderem pro rodinu je mluvení o násilí v rodině. U základu leží zakamuflované uznání rodiny jako kdyby to bylo prostředí delikventní. Není možné přenášet těžkou patologii v mnohých rodinách na všechny rodiny. Je mnoho rodin, které výborně plní své výchovní a sociální poslání. Rozhodná většina je stále nejlepším prostředím pro integrální rozvoj člověka.

Není snadné podporovat rodinu v době pro ni tak těžké a některé kruhy dokonce hodnotu rodiny zmenšují. Tato skutečnost však nemůže způsobit zanechání činnosti. Jedná se o:

- (1) lobování ve prospěch křesťanské vize rodiny a garance jejich práv v strukturách EÚ,
- (2) solidní vypracování a zavedení do praxe autentické rodinné politiky v naší zemi,
- (3) spolupráci nejrůznějších prostředí (škola, média, vláda, Církev) v oblasti péče o dobro rodiny a podporování ji v plnění náročných výchovných výzev,
- (4) zavádění do života různých projektů ohledně uvědomování si ohrožení duchovního rozvoje člověka a s tím spojenými příčinami sociálního vyloučení,
- (5) tvoření iniciativ, otevírání středisek a formování skupin podporujících rodiny v nouzi a disfunkční rodiny,
- (6) spolupráce mnohých prostředí v rozhodném boji s patologií a násilím v patologických rodinách.

Alkoholismus a sociální vyloučení

Sociální vyloučení představuje negativní sociální jev, spočívající v tom, že člověk nekráčí obyčejně a společensky přijímanou životní cestou, ale mimo ni. Hrozba vyloučení se týká jak osob, rodin, tak i celých skupin, které jsou tímto jevem dotčnuty z různých důvodů. Je to nemožnost nebo omezení možností účasti, ovlivňování a využívání základních veřejných institucí a trhu, které by měli být dostupné pro všechny, obzvláště pro chudé lidi.

Sociální vyloučení nejčastěji funguje v lidském povědomí jako exil, izolace jedince, sociální vyloučení ze společnosti, neakceptace v prostředí a nemožnost využívání sociálního života.

Sociální exkluzi nejvíce ovlivňuje nezaměstnanost, alkoholismus a narkomanie, a také chudoba a psychické nemoci.

Nejobecnější důvody sociálního vyloučení v Polsku jsou nezaměstnanost, alkoholismus a chudoba.

V této publikaci se soustředím na popsání vlivu alkoholismu na propadání do „pasti“ sociálního vyloučení.

Alkohol jako faktor ovlivňující sociální vyloučení – mění naše chování a život

Když někdo vypije pivo, víno anebo vodku, chová se jinak než normálně. Občas jsou to změny, které se líbí jak jim samotným, tak i jejich okolí. Osoby zdrženlivé se stávají uvolněnější, smutní se stávají po nějakou dobu veselejší, nesmělí získají odvalu, mlčenliví si začínají povídat atd. Někteří lidé pijí občas jen proto, aby se cítili jinak než obvykle.

Když ale člověk pije často a hodně, začíná dělat věci, kterým by se za střízliva vyhybal. Dělá chyby a ubližuje ostatním. Dokonce ničí to, co je pro něj nejcennější: rodinu, práci, duchovní hodnoty. Důvodem je, že alkohol potlačuje nepříjemné zážitky, které se objevují u neúspěchů, potíží a problémů. Osoba používající jej nad míru má menší motivaci učit se dovednostem potřebným k životu, hůře vyvíjí své osobní kompetence.

Člověk začíná přizpůsobovat svůj život alkoholu.

Alkohol způsobuje z ávislost

Jev závislosti je spojen s mládím, když psychika není ještě stabilizovaná, a totožnost není tvarovaná. Převážná většina závislých na drogách, alkoholu a tabáku začíná psychickou stimulaci před 17–20 rokem svého života. Jen nepatrná část lidí se stává závislými v dospělosti, v převážné většině za to mohou životní, rodinné a profesní problémy.

U všech závislých osob můžeme zjistit vlastnosti psychické závislosti. Počáteční emoční závislost vystřídá psychoaktivní látka. Tato látka má euforické účinky na psychiku, často uvolňující a účinkuje automaticky. Tímto způsobem dochází k psychologické podmínce – závislá osoba se začíná chovat podle pravidla impuls – reakce. Tímto specifickým podnětem je látka způsobující závislost a stav vědomí změněný alkoholem, drogou nebo cigaretou. Takové psychologické podmiňování se týká nejen vlivu samotné látky, ale celého *entourage*: hovoru u alkoholu, pití ve skupině kamarádů apod. Drama podmiňování spočívá v tom, že v pokročilé fázi se alkoholici upíjejí k smrti.

V těchto případech už nezbylo nic z „entourage“, je jen nahá, patologická a ničící závislost. Ve stavu „hladu“ závislé osoby podvádějí nejbližší, kradou, a dokonce i vraždí.

Co je to alkoholismus?

„Alkoholová nemoc“ – „Závislost na alkoholu“ – „Alkoholismus“

Jedná se o intervalové pití alkoholu s cílem zažít jeho účinky na psychiku, a občas také uniknout špatné náladě, která je následkem jeho vysazení.

Podstatou této nemoci je jak psychická tak fyzická závislost na narkotické látce, kterou je alkohol.

Osoba, která sahá po alkoholu, tak často činí během různých společenských setkání, pod nátlakem skupiny, nebo dobrovolně, a tak se stává sociálně závislou.

Dobrý pocit po vypití alkoholu způsobuje větší chuť, která se postupně mění v touhu, která způsobuje závislost psychickou.

Častější „koukání do panáka“ a větší množství konzumovaného alkoholu následkem vedou k vniknutí částic C₂H₅OH do metabolického cyklu organismu, což způsobuje fyzickou nesamostatnost.

Výstražné příznaky:

- pití i přes škody, které způsobuje,
- pití jednorázově většího množství tekutin, obsahující přes 100 gramů ETOH (5 velkých piv nebo 1 litr vína, nebo čtvrt litru vodky),
- pravidelné každodenní pití nad 20 gramů ETOH (2 piva, nebo 2 skleničky vína, nebo panák 50 g vodky), nebo když den začíná pitím alkoholu (např. raní pivko),
- „klinowanie“, kurýrování pitím nebo používání alkoholu k odstranění nepříjemných následků předešlého pití, takže sahání po alkoholu hned ráno po intenzivním večerním pití,
- pití alkoholu o samotě a při únavě, fyzických potížích, smutku a utrpení,
- potíže s připomenutím si, co se stalo dříve v situacích spojených s pitím,
- zanedbávání povinností a úkolů kvůli pití,
- potlačování pocitu provinění a výčitek svědomí kvůli věcem spáchanými pod vlivem alkoholu,
- řízení auta, motocyklu pod vlivem alkoholu,
- reagování napětím a podrážděním v situacích stěžujících kontakt s alkoholem nebo na namítání k omezení pití a zapírání problému s alkoholem,
- náznaky ostatních naznačující omezení množství nebo přestání pití.

Příznaky alkoholismu

- nepodařené pokusy s kontrolováním, omezením nebo přestáním pít,
- změna tolerance vůči množství vypitého alkoholu,
- syndrom odstavení a/nebo přijímání ostatních látek odstraňujících nebo zmenšujících nežádoucí příznaky,
- zúžení rozsahu zásob a kompetencí sociálních, profesních, osobních a zároveň soustředění síly a prostředků na nepodařené pokusy kontrolovat, omezit a přestat pít,
- trvalá, silná, těžce ovladatelná potřeba užívání látky,
- pití alkoholu, i přes destruktivní následky jeho používání.

Následky pití

Za sociální následek konzumace alkoholu jsou považovány změny, subjektivně nebo objektivně připsané, které ale také mohou být připsovány fungování alkoholu, ovlivňující sociální vliv, sociální chování jedince nebo jeho prostředí.

Dalším důležitým problémem je chápání frázi „spojených s alkoholem“ – problému, důvodů sociálních škod. Tato fráze neznamená, že alkohol je jedinou příčinou dané skutečnosti, ale jen to, že alkohol může způsobit nějaké chování nebo činnost. V některých případech alkohol je přímou příčinou události, např. v mnoha případech automobilových nehod. Ale dokonce i tehdy mohou být významné jiné okolnosti – nečekané pohnutí druhého vozidla nebo mlha. Alkohol jen zvyšuje riziko negativních následků.

Kamarádi tvoří část prostředí, ve kterém mladí lidé přejímají vzorce pití. Tento vliv souvislý: mladý člověk je kamarádem lidí, kteří pijí kvůli přijatému modelu konzumace alkoholu a mladý člověk – stejně jako dospělý – si vybírá své kamarády podle vlastních preferencí pití. Tento proces se velmi často skrývá v pojmu „nátlak skupiny vrstevníků“.

Kvalita přátelských vztahů a vliv alkoholu na kamarádství se nemůže posuzovat na základě hodnot typických pro střední sociální třídu. Osoba závislá na alkoholu, dokonce i ta, která se nachází na „nakloněné rovině“, může tvořit neobyčejně intenzivní a kamarádské vztahy založené na

vzájemné podpoře. Alkohol vyvolává velkou citovou nestabilitu a právě tato nestabilita se odráží ve vzájemných relacích ve skupině. Ve většině případů, jak oběť tak i vrah pocházejí ze stejné alkoholové skupiny kamarádů a přátel.

Ve skupinách pijících kamarádů, jsou nejvíce ohroženy ženy, především dívky. V mnoha společnostech je žena, která pije, vnímána jako snadný sexuální objekt. Velká část nežádoucích sexuálních poměrů je vyprovokována alkoholem.

Existuje obecné přesvědčení, že vysoce rizikové činnosti a sociálně škodlivé jevy spojené s konzumací alkoholu jsou oceňovány méně kriticky než stejné chování střízlivých osob. Podle posledních výzkumů se společnost nedomnívá, že by alkoholismus ospravedlňoval nesprávná chování. Právo v převážné většině evropských západních zemích nezohledňuje zmírnění zodpovědnosti mající souvislost s alkoholovými mráкотami, i když v praxi může být obžalovaná osoba obviněna spíše ze způsobení smrti než z vraždy, pokud byl zločin spáchán pod vlivem alkoholu.

Alkohol ovlivňuje rodinnou strukturu, manželské a partnerské vztahy. Kromě násilí, ovlivňuje alkohol také kvalitu života a zdraví partnera a vede i k rozvodům. V klinické literatuře je v mnoha případech popisována tzv. spoluzávislost, mající podobu vnitřního protikladu – angažování se v udržování alkoholových zvyků partnera (mlčení, nahrazování).

Vliv konzumace alkoholu na efektivitu práce a profesní úspěchy je obecně známý. I když ztráty ve výrobě z důvodu absence zaměstnanců kvůli alkoholu nemají příliš velký význam, náklady spojené s takovým druhem absencí nejsou pro zaměstnavatele právě zanedbatelné. Výzkumy poukazují na to, že většina lidí nedocházejících do práce kvůli alkoholu, patří ke skupině průměrně pijících.

Výzkumy také poukazují na skutečnost, že nezaměstnanost a alkoholismus jdou ruku v ruce. Příčinná souvislost může být dvojí: alkoholikům hrozí ztráta práce, nezaměstnanost vede k alkoholismu. Nakonec obě tyto složky mohou být vyvolány nějakým třetím faktorem vysvětlujícím, z jakého důvodu jsou některé osoby zároveň nezaměstnané, tak i alkoholiky.

Vzdělávání dětí je ovlivňováno konzumací alkoholu dvěma způsoby: za prvé u dětí alkoholiků existuje větší riziko neúspěchu ve vzdělání, absence nebo ukončení školy. Za druhé, rodiče, kteří pijí, se nestarají o své děti dostačujícím způsobem. Rozsah tohoto jevu není ještě ale dostatečně vysvětlen.

Mnohé výzkumy ukazují, že neformální sociální kontrola má větší vliv na způsob chování než právní prostředky. Alkohol často způsobuje spektakulární následky, jako je chuligánství na fotbalových zápasech, nebo etnické rvačky. Politika směřující ke kontrolování rizikových skupin (např. mládežnických subkultur, chudých lidí, bezdomovců) omezující se jenom na alkohol, je bohužel odkázána na neúspěch. Občanská práva musí být respektována, trestní a kontrolní prostředky nemůžou přispívat ke stigmaci, nebo podporovat situace vedoucí k vážnému sociálnímu neklidu.

Násilné posílání lidí nadměrně užívajících alkohol do psychiatrických léčeben je nepřijatelným vměšováním do jejich života, mělo by být podnikáno jedině s cílem léčby, a ne proto, že si to přeje rodina či nejbližší, nebo kvůli obavám spojených s bezpečím.

Bezdomovectví jako forma sociálního vyloučení

Problém bezdomovectví se v Polsku stává stále více obecný a vnímatelný. Těžko však přesně definovat pojem bezdomovectví, protože se jedná o jev, který má mnoho rozměrů. V početných publikacích se setkáváme s úvahami spojenými s nejasnostmi okolo definic bezdomovectví a bezdomovce.¹

Andrzej Przymeński popisuje bezdomovectví jako situaci osob, které v určité době nemají a nemohou si dobrovolně zajistit takové přístřeší, které by mohly považovat za své a které by splňovalo minimální podmínky, které dovolují považovat je za obytný prostor². Kratší a méně obsáhlou definici uvádí Michał Porowski; podle něj je bezdomovectví poměrně trvalá situace člověka zbaveného střechy nad hlavou, nebo člověka, který nevlastní domov.³

Podle zákona o sociální pomoci se za bezdomovce považuje „osoba nebydlící v obytném prostoru ve smyslu předpisů o pronájmu obytných prostorů a bytech, která není nikde přihlášená k trvalému pobytu ve smyslu předpisů o evidenci obyvatelstva a občanských průkazech“⁴.

Vědci nicméně poukazují na fakt, že bezdomovectví je především jev sociální, který lze těžko popsat v právnických kategoriích. V otázce bezdomovectví vůbec nerozhoduje ani formální právo k zabydlení určitého prostoru, ani absence tohoto práva. Jsou možné situace, kdy rodinné konflikty

¹ M. Abucewicz – Szcześniak, *Bezdomność we współczesnej literaturze przedmiotu*, Polityka Społeczna nr 1/2001, str. 16

² j.w., str. 17

³ M. Porowski, *Bezdomność – obraz zjawiska i populacji ludzi bezdomnych*, w: *Pedagogika społeczna*, T. Pilch, I. Lepalczyk, Warszawa 1995, str. 434

⁴ Dz. U. 2009 Nr 175 poz. 1362 j. t. z późn. zm.

znemožňují skutečné spolubytí v prostoru, ve kterém je člověk přihlášený nebo také plnění bytových potřeb přesto, že někdo není oficiálně nahlášený a nemá formální právo k bydlení v určitém bytě. Odborníci tak navrhují širší chápání problému, které uvádí kategorie bezdomovectví zjevného a skrytého a bezdomovců aktuálních a potenciálních.

Za bezdomovectví zjevné se považuje situace, kdy člověk nemá vlastní byt a zároveň jakýkoliv jiný, přípustně trvalý, i když náhradní kryt, přizpůsobený k bydlení. Osoby, které jsou v takové situaci, bývají popisovány jako bezdomovci aktuální.

Bezdomovectví skryté a kategorie bezdomovců potenciálních souvisí s posouzením vlastního prostoru jako neplněního kritéria bytu kvůli odchylce od bytových standardů nebo kvůli ospravedlnění kulturních aspirací. Jsou to osoby dočasně pobývající v obydlích, přístřeších, vědomé si toho, že v kterékoliv chvíli mohou zůstat bez střechy nad hlavou.

Pokud se zabýváme otázkou bezdomovectví, je dobré se zamýšlet nad příčinou tohoto jevu. Vědci zdůrazňují, že příčiny se prolínají a vzájemně podmiňují – málokdy jen jedna z nich vysvětluje situaci bezdomovce.

Podle Eugeniusza Moczuka příčiny bezdomovectví nejčastěji vyplývají ze sociálního a ekonomického postavení daného státu (nezaměstnanost, nedostatek míst ve střediskách pomoci, likvidace dělnických ubytoven, nedostatek léčeben pro závislé etc.), z hlediska právního (možnost vystěhování nájemníka „nikam“), z důvodů spojených s patologiemi (alkoholismus, násilí, odstrčení nebo nedostatek péče ze strany nejbližších), z důvodů socio-psychologických (volba jiného životního stylu, pocit sebashazování, stud, přesvědčení, že svět a lidé jsou zlí).

Na druhou stranu údaje Ministerstva Práce a Sociální Politiky jako nejčastější příčiny bezdomovectví uvádí: rozpad rodiny, vystěhování, návrat z trestního ústavu bez možnosti bydlení, absence pravidelných příjmů, domácí násilí, netolerance, závislosti, likvidace dělnických ubytoven, opuštění dětského domova, návrat z psychiatrické léčebny, exil.

Posouzení problému bezdomovectví ztěžuje nedostatek vědomostí o skutečném počtu bezdomovců v Polsku. Do roku 1981 se předstíralo, že

problém bezdomovectví v Polsku neexistuje, protože socialistická ideologie jej nepřipouštěla – socialismus měl splňovat všechny potřeby občanů.

Počet bezdomovců se nyní odhaduje na 30 až 300 tisíc. Jediným pramenem, který by mohl dodat informace o počtu bezdomovců je počet osob, kterým byla oficiálně poskytnutá pomoc středisky sociální pomoci. Tento počet se však každý rok mění, kolísajíc kolem hodnoty 30 tisíc.

Ze zpravodajů zasílaných mimovládními organizacemi Ministerstvu Práce a Sociální Politiky vyplývá, že v souvislosti s poskytnutou dotací na pomoc bezdomovcům, pomáhají tato sdružení 80 až 130 tisícům osob.

Tyto rozdíly ve statistikách vyplývají mimo jiné ze skutečnosti, že část bezdomovců využívá pomoc z několika institucí, což má za následek zvyšování obecného množství příjemců pomoci. Evidence bezdomovců je těžká také z toho důvodu, že ne všichni využívají nabízenou oficiální pomoc a často se také pohybují po celé zemi.

Problém bezdomovectví se také vyskytuje v Opolském kraji. Podle údajů Ministerstva Práce a Sociální Politiky za 1. čtvrtletí 2006 byl počet bezdomovců na území Opolského kraje 701 osob.

Zajímavé údaje o skupině bezdomovců v Opolském regionu jsme získali díky výzkumu provedenému roku 2007 ROPSem (Regionálním střediskem sociální pomoci) v Opoli ve spolupráci s Opolskou Univerzitou. Z obecného počtu bezdomovců bylo 23% bezdomovkyň, tj. téměř každá čtvrtá osoba. 43 % dotazovaných tvrdilo, že jejich poslední místo přihlášeného pobytu bylo mimo Opolský kraj. Mezi strukturální důvody ovlivňující úroveň bezdomovectví v Opolském regionu je na prvním místě důvod vyhození z domova – 30% odpovědí, odhlášení nebo vystěhování – 37%, ztráta práce – 20%, domácí násilí – 8%.

Mezi osobní důvody způsobující bezdomovectví patří rozpad manželství a alkoholismus – 73% odpovědí.

37% populace jsou bezdomovci až 5 let, a 28% až 10 let. Navíc 93% bezdomovců během posledních 12 měsíců bydlelo v ubytovně nebo jiném ústavu pro osoby bez domova.

30% dotazovaných podalo návrh o přiznání sociálního bytu a 26% je na seznamu čekajících na byt.

Jev bezdomovectví se začíná týkat téměř každé skupiny ve společnosti.

Stále nejvíce je lidí se základním vzděláním nebo s učilištěm – 75% zkoumané skupiny, se středním vzděláním je 19% a s vysokou školou 3%.

Ve struktuře bezdomovců převažují osoby ve věku profesní aktivity.

Počet bezdomovců mladších 65 let je 86% populace. Jen 45% dotazovaných je zaregistrovaných jako nezaměstnaní na okresních úřadech práce.

Jen 12% má podepsanou smlouvu o práci a 58% dotazovaných uvádělo za ostatní příjmy sociální podporu.⁵

Pokud analyzujeme otázku bezdomovectví, je, kromě statistických údajů, důležité se také soustředit na psychologický aspekt v navrhovaném konceptu fáze rozvoje syndromu bezdomovectví Marka Jażdżikowského - úvodního, varujícího, adaptačního, chronického a trvalého. Tento koncept se zakládá na zdůraznění úlohy změn, které vznikají v psychice člověka, který má zkušenost absence domova. Tyto změny jsou úzce spojené s délkou trvání bezdomovectví. Je to pomalý proces, který začíná zapíráním bezdomovectví, pokračuje přemýšlením o tom jako o situaci dočasné, až k uznání ji za trvalou.

Koncept fáze rozvoje bezdomovectví, doplněný ze sociologického a statistického hlediska, je velmi důležitý pro práci s bezdomovci. Také je nezbytná bohatá a úspěšná sociální politika předpokládající účast mnoha složek, mezi jiné pracovního a realitního trhu, zdravotnictví, spravedlnosti, vzdělávání. Důležitá je také účast občanů, veřejného mínění a médií, protože čím vyšší angažovanost společnosti, tím vyšší šance na sociální readaptaci bezdomovců.

Holistický přístup k bezdomovcům, zohledňující jejich osobní dramata mající často svůj počátek ještě v dětství, chronické neuspokojování základních potřeb (strava, přístřeší), závislosti, zdravotní a psychické problémy, by se měly stát východiskem pro práci s bezdomovci a jejich komplexní řešení je podmínkou úspěšností programů pomoci zaměřených na tuto skupinu.

⁵ Diagnoza problému bezdomovectví na základě výzkumu. Sociodemografický obraz skupiny bezdomovců v opolském regionu – www.rops-opole.pl

Narkomanie v opolském vojvodství v roce 2009 – vybrané informace

Používání omamných nebo psychotropních látek či náhradních prostředků, které vedou k drogové závislosti je jedním ze sociálních problémů 21. století. Obecná definice, zahrnující všechny drogy neexistuje – je podmíněna právními předpisy platnými v dané zemi, a také kulturními podmínkami a veřejnými názory.

V Polsku pravidla a postupy v této otázce řídí zákon z 29. července 2005 o předcházení narkomanii¹. Definuje omamné a psychotropní látky jako každou látku přírodního nebo syntetického původu, která působí na centrální nervovou soustavu, a je popsána na seznamu jako ilegální, a v případě náhradních prostředků také ostatní látky používané jako omamné nebo psychotropní.

Přestože zmíněné látky a prostředky jsou dostupné každé sociální skupině a třídě, nejvíce jsou jejich negativním následkům vystaveny děti a mládež. To mimo jiné souvisí s jevem snížení věku pro drogovou iniciaci, což zrychluje závislost a způsobuje patologické poruchy u mladých lidí.

Konsumace drog může především vést ke snížení intelektuální aktivity člověka, problémům se soustředěním a také neodvratným poškozením vnitřních orgánů, obzvláště mozku.

Na úrovni jedince vede nadměrné užívání omamných a psychoaktivních látek k problémům emočního charakteru, včetně potíží se správným fun-

¹ Jsou stanovená na seznamu, který tvoří Přílohu č. 1 k Zákonu ze dne 29 července 2005 o předcházení narkomanii (Dz. U. z 2005 r. Nr 179, poz. 1485 z późn. zm.).

gováním v sociálních skupinách (hlavně v rodině). Soustředění pozornosti jen na potřebu získání a použití drogy působí deprivaci potřeb v ostatních sférách života ve společnosti.

U závislosti se také objevuje jiný důležitý mechanismus porušující systém posuzování, který se nachází v mozku a je spojený s pocitem příjemnosti. Pocit radosti a euforie, který se vyskytuje např. v situacích úspěchů v práci nebo partnerském vztahu, není možný bez stimulace drogovými látkami. Jejich používání se také může stát „únikem z reality“, útekem před požadavky současnosti nebo těžce řešitelnými problémy. Tento specifický mechanismus iluze a stále konzumovaná látka ničí organismus člověka a často vede i ke smrti.

Sociální závislost může být spojená s konzumací drog pod vlivem nátlaku vnějších skupin (subkultur). Jejím základem je silná závislost na prostředí a lidech, kteří nám imponují, a také přijímání norem a pravidel, kterými se skupina řídí. V důsledku člověk rezignuje na dosavadní aktivity a přestává se podílet na hlavním ději sociálního života. Místo toho přijímá systém hodnot a norem subkultury, který je často v opozici s obecně uznávanými normami a hodnotami.

V sociálním životě je následkem přijímání drog nárůst kriminality. Na jednu stranu je obchodování a vlastnění drog nelegální – tím pádem porušuje závislá osoba předpisy. Na druhou stranu – je tato osoba schopna páchat zločiny jen proto, aby získala drogu, což vyplývá z jejích návykových potřeb (krádeže, padělání doktorských předpisů, násilí, vydírání, prostituce apod.).

Pod vlivem drog ztrácí člověk schopnost posoudit situaci, logicky přemýšlet a jeho sebeovládání ztrácí význam.

Drogová závislost způsobuje změny v oblasti sociálního života, jež mohou jedince vést k okraji společnosti a sociálnímu vyloučení. Může mít podobu sebevyloučení – když závislý člověk je tak soustředěný na svou závislost, že dobrovolně přizpůsobuje celý svůj život drogám.

Drogově závislý může být také vyloučen svým nejbližším okolím (hlavně rodinou), když ztratí práci nebo rezignuje na většinu plněných rolí.

Narkomanie se ale týká lidí, kterým obzvláště hrozí sociální vyloučení (bezdomovců, trvale nezaměstnaných, opouštějících trestné ústavy, imigrantů), pro které hrozba ocitnutí se na okraji života je pořad vyšší. V tomto kontextu může být narkomanie zároveň příčinou a následkem takových jevů jako nezaměstnanost, chudoba nebo kriminalita.

Drogové trestné činy v opolském vojvodství v roce 2009

V roce 2009 bylo na opolském území opolskou jednotkou policie zjištěno 1401 trestných činů, které porušovaly *zákon o předcházení narkomanii*. Ve srovnání s rokem 2008 se počet takových trestných činů snížil o 6%.

V roce 2009 z obecného počtu zjištěných trestných činů jich bylo odhaleno 1348 (ukazatel odhalování byl 96,2%), zatímco v roce 2008 bylo odhaleno 1432 trestných činů – (ukazatel odhalování – 96,0%).

Počet a struktura podezřelých ze spáchání drogových trestných činů

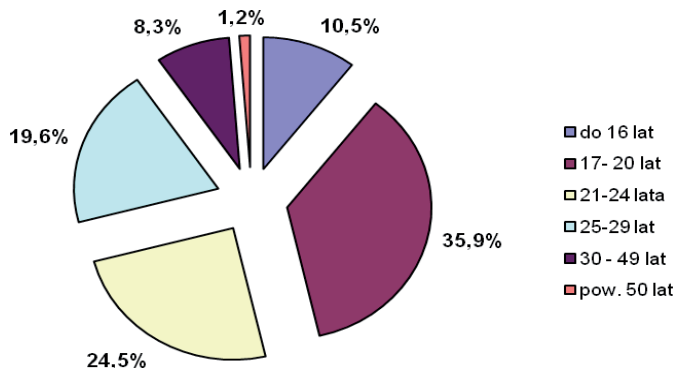
V rámci přípravných trestných řízení bylo v opolském vojvodství identifikováno celkem 588 podezřelých, včetně 19 žen.

Mezi podezřelými bylo:

- 211 osob ve věku 17 až 20 let;
- 144 osob ve věku 21 až 24 let;
- 115 osob ve věku 25 až 29 let;
- 62 osob nezletilých (do 17 let).

Ve chvíli spáchání trestného činu bylo 164 osob trvale zaměstnaných, a 174 pachatelů mělo status osoby nezaměstnané. Mezi podezřelými bylo 182 studentů různých škol (31%). Ve chvíli spáchání trestného činu nebylo 339 osob dříve trestaných, a 222 bylo trestaných za podobné a další spáchané trestné činy (38%).

Diagram 1. Struktura stáří věku osob podezřelých ze spáchání drogových trestných činů v opolském vojvodství v roce 2009 v %

pramen: KWP v Opoli

Tab. 1. Počet osob podezřelých ze spáchání trestných činů v opolském vojvodství v roce 2009

Věk	Podezřelí ze spáchání drogových trestných činů			
	Počet osob	Procent	Ženy	Procent
do 16 let	62	10,5	1	5,3
17–20 let	211	35,9	7	36,8
21–24	144	24,5	3	15,8
25–29	115	19,6	3	15,8
30–49	49	8,3	4	21,1
nad 50 let	7	1,2	1	5,3
CELKEM	588	100,0	19	100,0

Pramen: KWP v Opoli

Z uvedených informací vyplývá, že ve skupině osob podezřelých z drogové trestné činnosti je nejvíce osob mladších 25 let (celkem jich je téměř 71%). Mezi podezřelými ženami bylo téměř 60% mladších 25 let. Vysoký je také ukazatel počtu nezletilých, který má hodnotu 10,5%.

Psychoaktivní látky a další drogové prostředky

Drogová kriminalita v opolském vojvodství, podobně jako v ostatních regionech země, se týká především vlastnění psychoaktivních látek a poskytování a zprostředkovávání s cílem získání finanční odměny.

Podobně jako v roce 2008, ze získaných informací okresních policejních jednotek vyplývá, že na území vojvodství je dostupná většina drog, které se vyskytují v celé zemi. K nejčastějším patří: marihuana, amfetamin a jejich druhy. Častěji se také můžeme setkat s LSD a „Extasy”. Také se zvyšuje poptávka po lysohlávkách (psylocibin) a vdechovacích prostředcích (lepidla, rozpouštědla, ředidla apod.) používaných většinou mladými lidmi, kteří si nemohou dovolit dražší drogy. Navíc se mládež zajímá o rostliny, jejichž konzumace (listů, kořenů, semínek) způsobuje halucinace a omamné stavy, nejrozšířenější jsou – durman obecný, rulík zlomocný a žitný námel.

Výsledky vedených přípravných řízení

V roce 2009 bylo započato 444 přípravných řízení z trestních předpisů *zákona o předcházení narkomanii*, a ukončeno – 593, z čehož bylo:

- 392 obžalob,
- 152 zastaveno,
- 47 řízení přesměřováno k Rodinnému soudu.

Převážná většina trestných činů byla spáchána na území měst (středně a velká města), kde byla zjištěna 1095 (78%.), kdežto na vesnicích – 306 (22%).

Typ míst, kde se prodávají drogy, se nemění a dealéři fungují tam, kde se shromažďuje hlavně mládež (hospody, kavárny, diskotéky, internetové kavárny, veřejné akce), a také mnohem častěji v areálu škol, v malých vzdělávacích střediscích, v malých městečkách a na venkově.

Z výzkumů provedených roku 2009 Centrem Informací o Drogách a Narkomanii (Státní kancelář pro předcházení narkomanie) na reprezen-

tační skupině 1001 Poláků vyplývá, že v Polsku patří mezi nejrozšířenější drogy konopí (5% tázaných deklarovalo používání těchto látek) a amfetamin (3%)²; 6% tázaných se přiznalo k používání těchto psychoaktivních výrobků (ang. designer drugs) alespoň jednou, přičemž obyvatelé venkova po nich sahají dvakrát častěji než ve městech.

V Polsku existuje také jeden z nejvyšších ukazatelů užívání sedativ a hypnotik dostupných na předpis (ale bez poukázání na lékaře) – 4% tázaných tvrdilo, že kdysi užívalo tyto léky, 2% – je užívalo během posledních 12 měsíců, a 1% během posledních 30 dnů.

Nejčastěji užívanými psychoaktivními látkami jsou:

- obyvatelé měst (hlavně nad 500 tis. obyvatel);
- osoby se vzděláním vyšším než střední;
- osoby ve věku 40 let.

Polsko se nachází v první desítce evropských států v oblasti zprostředkovávání léků, hlavně analgetik.

² Údaje za CINN <http://www.cinn.gov.plportl?id=166643> (7.12.2010 r. godz. 10¹⁵).

Předcházení příčin sociálního vyloučení a působení opolské policie

Sociální vyloučení je těžko definovatelné, protože existuje několik rozměrů existence na okraji společnosti, které jsou vzájemně propojené. Obvykle spočívá v nepodnikání obecně a sociálně uznávaných aktivit a životních rozhodnutí. Týká se lidí, kteří žijí v nepříznivých ekonomických podmínkách (materiální chudoba) nebo se jich dotkly negativní sociální procesy, jako např. ekonomická krize, ztráta práce, lidí, kteří nemají takový životní kapitál, který by jim umožnil normální sociální postavení, určitou úroveň kvalifikace, aktivitu na trhu práce nebo založení rodiny, to vše dodatečně ztěžuje nutnost přizpůsobit se rychle se měnícím životním podmínkám. Jsou to také ti, kteří na sobě pociťují projevy diskriminace, jak kvůli nedostatku příslušné legislativy, tak kvůli kulturním předsudkům, stereotypům nebo vlastnostem ztěžujícím sociální život, jako jsou postižení, závislost, dlouhodobá nemoc a ostatní osobní vlastnosti. Takové osoby jsou pro ostatní terčem destruktivních činností, např. násilí.

Z tohoto důvodu také můžeme poukázat na mnohé skupiny, vyloučené nebo ohrožené vyloučením, jako jsou děti a mládež, jež jsou vychovávány mimo rodinu, oběti rodinných patologií, nevzdělané osoby žijící v těžkých bytových podmínkách, fyzicky a psychicky postižené, dlouhodobě nemocné, starší osoby žijící sami, dlouhodobě nezaměstnané, závislé na alkoholu a drogách, bezdomovce.

Dle rozhodnutí Evropského Parlamentu a Rady Evropské Unie byl rok 2010 vyhlášen Evropským rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

Jev sociálního vyloučení se z hlediska policie týká ohrožených prostředí a osob: bezdomovců, žebrajících, závislých na drogách, alkoholu, lécích, vězňů opouštějících trestní ústavy. Činnost opolské policie tak směřuje k omezení těchto negativních jevů díky odhalování pachatelů trestných činů a přestupků a také prostřednictvím prevenční činnosti týkající se předcházení projevům vyloučení – narkomanie, žebráctví, bezdomovectví – s tím také souvisí poskytování veškeré možné pomoci vyloučeným osobám.

Když mluvíme o boji proti zločinům spojených nebo doprovázejících sociální vyloučení, je důležité poukázat zejména na kriminalitu spojenou s drogovou závislostí. V roce 2009 bylo na území působení opolské jednotky policie zjištěno 1401 trestných činů ze zákona o předcházení narkomanii (2008 r. – 1491 zločinů). Pokud srovnáme tato dvě období, zjistíme, že se drogová kriminalita na území opolského vojvodství snížila o 90 trestných činů. Z obecného počtu zjištěných trestných činů v roce 2009 jich bylo odhaleno 1348 a ukazatel odhalení dosahoval 96,2%. Pro srovnání – v roce 2008 bylo odhaleno 1432 trestných činů a ukazatel odhalení dosahoval 96,0%.

Převážná většina trestných činů byla spáchána na území měst, zjištěno jich bylo 1095, zatímco na venkově jen 306. Nejvíce drogových trestných činů bylo spácháno ve velkých a středních městech.

Když rozebíráme problémy spojené s alkoholismem, musíme konstatovat, že míra konzumace alkoholu je stále rozsáhlá. Důvodem těchto problémů je především krize základních rodinných hodnot a přenášení negativních modelů chování v rodinách a mezi vrstevníky. Nedostatek pracovních možností pro absolventy škol a konzumní způsob života zároveň způsobují, že alkohol a drogy jsou stále spojeny se zábavou mladých lidí. Alkoholismus jako jeden z kriminogenních faktorů je pozorovaný policejní službou, přičemž statistické údaje potvrzují propojení alkoholismu s kriminalitou. V roce 2009 bylo odhaleno 549 nestřízlivých mladistvých, celkem bylo 9226 izolováno opilých z veřejného prostranství, z toho 8005

osob (261 byly ženy a 20 nezletilí) bylo odvezeno do protialkoholních záchytných stanic nebo policejních prostorů pro opilé ve vazbě, a 1221 osob bylo doprovázeno domů. Alkohol je nejčastěji přímou příčinou chování pachatelů domácího násilí, krádeží, rvaček, a také početných autonehod, což také potvrzují níže uvedené údaje:

Počet opilých dospělých a nezletilých podezřelých pachatelů trestných činů ve vybraných kategoriích.

Vražda:

- dospělí podezřelí celkem – 12, z toho opilí – 9,
- nezletilí pachatelé celkem – 1, z toho opilí – 0,

Poškození zdraví:

- dospělí podezřelí celkem – 217, z toho opilí – 65,
- nezletilí pachatelé celkem – 65, z toho opilí – 1,

Účast ve rvačce:

- dospělí podezřelí celkem – 570, z toho opilí – 201,
- nezletilí pachatelé celkem – 164, z toho opilí – 6,

Odcizení:

- dospělí podezřelí celkem – 1023, z toho opilí – 167,
- nezletilí pachatelé celkem – 238, z toho opilí – 3,

Krádež vloupáním:

- dospělí podezřelí celkem – 564, z toho opilí – 118,
- nezletilí pachatelé celkem – 210, z toho opilí – 9,

Loupež, krádež a vydírání:

- dospělí podezřelí celkem – 234, z toho opilí – 81,
- nezletilí pachatelé celkem – 79, z toho opilí – 10,

Trestné činy proti veřejnému činiteli:

- dospělí podezřelí celkem – 299, z toho opilí – 237,
- nezletilí pachatelé celkem – 18, z toho opilí – 4.

Pokud zohledníme otázky spojené s bezdomovectvím a žebráctvím zjistíme, že pokud jde o rozsah jevu žebráctví na území opolského vojvodství v roce 2009, vypadá situace následovně:

Článek zákona o přestupcích	Počet zjištěných přestupků celkem	Pokuta	Poučení
58§1kw (žebření na veřejném místě pokud někdo vlastní finanční prostředky nebo možnost práce)	78	4	54
58§2kw (žebření na veřejném místě podvádějícím způsobem nebo agresivně)	29	0	14
104 kw (nucení nezletilého, bezradného nebo svěřence k žebření)	25	11	0

Činnost polské policie v oblasti sociálního vyloučení, jak jsme již podotkli, je také, a možná zejména, různého druhu prevenčních akcí proti patologiím, realizovaných na území opolské jednotky. V této oblasti byl ještě v roce 2007 v prevenčním oddělení Krajského ředitelství policie v Opoli zpracován „Plán předsevzetí v oblasti předcházení a boji proti jevům patologie a sociální demoralizace na území opolské jednotky“, jehož cílem bylo sjednocení a zvýšení úspěšnosti podniknutých v této oblasti činnosti. Podle předpokladů předmětná předsevzetí měla podobu direktiv, na základě kterých asistenti skupiny pro kriminální prevenci, nezletilé a patologie v jednotkách policie vypracovali a implementovali vlastní plány aktivit přizpůsobené úrovni ohrožení existující na našem území.

Tyto aktivity zahrnují všechny akce policie spojené s prevencí ohrožení zjištěných na území opolského vojvodství.

V březnu 2006 prevenční oddělení KRP v Opoli zavedlo na území opolské jednotky krajský profylaktický program nazvaný „Drogy – Teď bez Potom“. Hlavním cílem tohoto programu je zvýšení sociálního rozumění v oblasti ohrožení, které souvisí s drogami, tvarování správného přístupu a způsobů trávení volného času u dětí a mládeže, rozsáhlé informování osob o institucích, které poskytují pomoc závislým nebo jen experimentujícím s drogami, zvýšení úspěšnosti stíhání pachatelů drogových trestných činů. Aktivity realizované v rámci tohoto programu jsou především: tisk

informační publikace o zařízeních poskytujících pomoc osobám, které mají problém s drogami, tisk letáků o drogách, publikace průvodce pro rodiče a učitele „Informace a pokyny pro všechny, kteří chtějí chránit dítě před závislostí“, uspořádání literární soutěže pro studenty středních škol, která se týkala otázky narkomanie, pořádání besídek ve školách s účastí dětí, rodičů, učitelů, společně se zmocněncem Správy Kraje pro předcházení narkomanie pořádání různých setkání, rozhlasových besed, konferencí apod.

Také v oblasti problémů spojených s alkoholismem podniká opolská policie mnoho aktivit směřující k prevenci závislostí tohoto druhu. Z tohoto důvodu ve spolupráci se zmocněncem opolského vojvodství pro předcházení alkoholismu jsou realizovány různé publikace, týkající se tohoto problému.

V našem vojvodství byla také realizována informační kampaň „Leccos vás může splést, důkazy ne“, jejímž cílem je edukace prodejců alkoholových nápojů. Upozorňovala, že vzhled zákazníka ne vždy znamená jeho dospělost, že občanské průkazy jsou vydávány také osobám mladším 18 let a že zásadní význam u prodeje alkoholu nezletilým má správný přístup a reakce dospělých – svědků takových okolností.

Další kampaní související s otázkou alkoholismu, která byla realizována v opolském regionu, je informační kampaň „Řídím – jsem střízlivý“, spojená s upozorněním řidičů, ale také spolujezdců na to, že dobrý řidič je jen střízlivý řidič.

V oblasti problémů spojených s bezdomovectvím a bezdomovci, a realizovaných v této souvislosti s prevenčními aktivitami policie nemůžeme zapomenout na postupy tvořené Hlavním Ředitelstvím Policie ještě v roce 2003. Týkají se způsobů chování a reagování policejních patrol v kontaktu s bezdomovci a žebráky, protože každý rok jsme poznamenali několik set úmrtí bezdomovců a samotně osob žijících o samotě, jejíž příčinou bylo podchlazení organismu. Proto v roce 2003 tehdejší Kancelář Prevenčních Služeb KŘP zpracovala a zavedla ve všech jednotkách policie postupy zacházení policistů s osobami bez domova a žebrajícími. Tento doklad mimo algoritmy postupu policistů obsahuje také návrhy organizačních,

prevenčních a profylaktických předsevzetí v oblasti bezdomovectví a žebřáctví. V této oblasti opolští funkcionáři také realizují mnohé činnosti, ze kterých musíme především zdůraznit ty spojené s:

- ochranou lidského života a zdraví a zajištěním bezpečnosti a pořádku na veřejných místech,
- spolu s Městskou stráží, Službami ochrany drah, Vojenskou Žandarmerií, prováděním v podzimním a zimním období kontrolu míst, kde se shromažďují bezdomovci (vlaková a autobusová nádraží, obchodní centra, okolí parkovišť, městských zahrádkářských oblastí, teplárenské kanály),
- spolupráci s Oddělením Bezpečnosti a Krizové intervence v Opoli, institucemi a organizacemi, jejichž činnost je soustředěna na zlepšování situace bezdomovců, hlavně se středisky sociální pomoci, středisky krizové intervence, městskými středisky rodinné pomoci, okresními centry rodinné pomoci, středisky „Caritas“, Sdružením „Monar“, pobočkami PCK, Polským Výborem Sociální Pomoci, Sdružením svatého bratra Alberta a také ubytovny vedenými různými neziskovými organizacemi např. Sdružením Vzájemné Pomoci „Barka“, které působí ve Strzelcach Opolských.
- informační činností,
- s nakladatelskou činností (např. v roce 2009 bylo publikováno 1200 plátek informujících o místech poskytování pomoci bezdomovcům a potřebným).

Pokud jde o publikace, musíme také připomenout informační letáky, které se týkají žebřáctví nebo každoročně aktualizovaný leták o zařízeních a místech poskytujících pomoc. Představená profylaktická činnost je jen úryvkem aktivit realizovaných opolskou policií v oblasti předcházení problémům spojených se sociálním vyloučením. Další souvisí s otázkou domácího násilí a doprovodnými jevy a také s násilím páchaným na starších a postižených osobách.

Uvedené aktivity bychom mohli popisovat dlouho, všechny ale můžeme shrnout v tomto obecně známém úsloví, že lépe je předcházet, než léčit.